

האם מוטלות הגבלות חיתון על אישה שקיימה יחסים? אבן העזר, סימן ו, סעיף ח

שאלה:

תודה על תשובתך המנומקת לשאלתי הקודמת. אני, ונדמה לי שגם נעם, נשמנו לרווחה. אנו בהחלט מתכוונים לפעול לפי ההנחיות שלך. אבל התעוררה אצלי שאלה נוספת. ייתכן מאוד שנעם הוא 'המיועד' שלי, אבל אני צריכה להיות מפוקחת, כי בסופו של דבר אפשר שהוא איננו. מעולם לא דמיינתי שאתאהב בגרוש ואב לילדים, וייתכן שהמצב יהיה מעבר ליכולתי. אם נקיים יחסים ובסופו של דבר ניפרד, האם יוטלו עליי הגבלות הלכתיות בעתיד? שמעתי, למשל, שאישה שקיימה יחסים אינה יכולה להתחתן עם כהן; האם זה נכון? האם איחשב ל'זונה' או לאישה מופקרת?

תודה!

דינה¹

תשובה:²

שמחנו לשמוע שצמחה לך תועלת מתשובתנו הקודמת, ואנו מבינים את דאגותייך לגבי העתיד. גם בפתח תשובה זו, נצטרך להגדיר מונחים לא פשוטים המופיעים בסוגיות תלמודיות, כמו 'זונה' או 'קדשה' ולדון בהם. המונחים ניתנו במירכאות מכיוון שהם היו בשימוש בלשון המקרא ובלשון חז"ל. אנו יודעים שהם עלולים להרתיע, אך נראה להלן שבהקשרם ההיסטורי הם אינם נושאים את אותן המשמעויות כמו בימינו. בכל מקרה, אין מנוס מלדון בלשון המקורות עצמם.

הגדרת המונחים זונה וקדשה

בתורה אין התייחסות ישירה לטיב היחסים המותרים בין איש ואישה לא נשואים. אפשר ללמוד על המותר ממה שנאסר באופן מפורש בתורה, ושני פסוקים יכולים לסייע לנו בכך: "אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה"³, "לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל"⁴. יהיה עלינו להגדיר את תחולת המונחים "להזנותה" ו"קדשה" או "קדש", על מנת שנדע ממה עלינו להימנע.

נראה שהמילה "להזנותה" פירושה שהאב הופך את בתו לזונה. מה פשרה של זונה זו? האם, כפי המקובל כיום, מדובר באישה הקיימת יחסים תמורת תשלום, או שמא הייתה לחכמים הבנה אחרת?

¹ השמות בדויים.

² תשובה זה נכתבה בשנת תש"ס בהיותי תלמיד בבית המדרש לרבנות ע"ש שכטר. אני מודה למורי וידידי פרופ' משה בנוביץ שקרא את העבודה בזמנו והעיר עליה הערות מחכימות. בשנת תש"ף, הובאה השאלה לפתחו של ועד ההלכה. לאור קריאתי המחודשת של תשובתי המקורית והדיונים בוועד, התחדדה התשובה, אבל לא השתנתה באופן מהותי.

³ ויקרא יט:כט

⁴ דברים כג:יח

נראה כי לספרא הייתה פרשנות מורחבת למונח:

"אל תחלל את בתך להזנותה". יכול לא יתננו ללוי, לא יתננו לישראל, תלמוד לומר "להזנותה". לא אמרתי אלא חילול שהוא לשם זנות, ואיזה זה? זה המוסר לחברו בתו פנויה שלא לשם אישות, וכן המוסרת עצמה שלא לשם אישות.⁵

בספרו המקיף והמעמיק של אליקים ג. אלינסון, "נישואים שלא כדת משה וישראל", הוא טוען שבתלמוד הבבלי (סנהדרין ע"ו ע"א) אין חולקים על הדרשה של הספרא. אומנם לדעת חכמים היא איננה נחשבת לזונה שתיאסר לכהן, אבל "מכל מקום עברו בני הזוג על איסור תורה בעצם קיום יחסים".⁶

עם זאת, הסוגייה אומנם מתייחסת לפירוש הראשון של הספרא, "המוסר את בתו שלא לשם אישות", אך אין היא מתייחסת לפירוש השני: "המוסרת עצמה שלא לשם אישות". מכאן עולה שלפי הסוגייה דגן המונח המקראי "להזנותה" מתייחס אך ורק למקרה שהאב מוסר את בתו שלא לשם אישות, ואילו האישה עצמה רשאית לפעול כראות עיניה. ייתכן שהבבלי לא כלל בכוונה תחילה את הסיפא של הספרא, אך ייתכן שגרסה זו של המדרש כלל לא עמדה לפניו. בכל מקרה, לאור המשך הדרשה בספרא, אפילו אלינסון מסיק כי "אין למצוא בספרא אסמכתא לאיסור יחסים קבועים שלא במסגרת קידושי תורה".⁷

במסכת יבמות (ס"א ע"א-ע"ב) יש דיון מפורט לגבי הגדרתה של הזונה. על פי הפסוק "אישה זונה וחללה לא יקחו",⁸ הכוהנים מנועים מלהתחתן עם זונה, אך יש לקבוע כמובן מי נחשבת לזונה. החכמים במשנה קובעים כי "אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות". אך בגמרא נשאלת השאלה בשנית, וכעת יש עליה לא פחות משש דעות שונות: ר' אלעזר⁹ טוען, למשל, כי "פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות – עשאה זונה", אבל דעה זאת נדחת מפורשות בתלמוד, שכן הסוגייה נחתמת במילים: "אמר רב עמרם אין הלכה כר' אלעזר". לרבי עקיבא דעה מעניינת: זונה "זו מופקרת". למרות כל זאת, דעת חכמים שבמשנה היא זאת שהתקבלה להלכה הן בידי הרמב"ם הן בידי השולחן ערוך.¹⁰ רש"י מפרש את האמירה: "שנבעלה בעילת זנות" ככזאת שנועדה לפסול אותה ככל העריות וכמו בת ישראל האסורה לנתין ולמזמר,¹¹ ובמילותיו של השולחן ערוך: "בת ישראל שנבעלה לאדם שהיא אסורה לינשא לו איסור השוה לכל".¹² ההלכה נפסקה למעשה לפי אחת ההגדרות המצומצמות של הזונה: היא איננה מופקרת ואף איננה פנויה שבא עליה פנוי, אלא זאת אישה אשר קיימה פעם אחת יחסי אישות עם גבר שאסור לה להינשא לו (כגון לא

⁵ ספרא קדושים, ראש פרק ז

⁶ אליקים גציל אלינסון, נישואין שלא כדת משה וישראל, הוצאת דביר, תל אביב, תשל"ו, עמ' 26

⁷ אלינסון, עמ' 26.

⁸ ויקרא כא:ז

⁹ יש נוסחאות שונות ועדיף לאמץ כאן את ר' אלעזר בלי יו"ד בניגוד לר' אליעזר שבראש הברייתא

¹⁰ רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פ' יח ה"ב, ושו"ע אה"ע ו,ה

¹¹ ראו אלינסון עמ' 29 מראה מקום 23. דברי רש"י אינם נובעים מפשטם של דברי החכמים. נראה שהוא מסתמך על הוראת

התוספתא, גידה ראש פרק ו: בן תשע שנים (...) עמוני, מואבי, נכרי, נתין, ממזר שבא על בת כהן.

¹² שו"ע אה"ע ו,ה

יהודי או אח). בסופו של דבר, כהן רשאי לשאת אישה ש"הפקירה עצמה" (קיימה יחסי אישות) לכמה גברים המותרים להינשא לה.

התלמוד במסכת יבמות (ל"ז ע"ב) דן בסיפא של הפסוק בויקרא (יט:כט) שציטטנו בראש הדיון - "ומלאה הארץ זמה". ר' אליעזר בן יעקב טוען בברייתא שמשמעות המילים: "מלאה הארץ זמה" היא מצב שבו יש זיווגים רבים כל כך, עד שאין לדעת מי אביו של כל ולד וולד. במצב כזה אב עלול לשאת את בתו ואח עלול לשאת את אחותו. ר' אליעזר בן יעקב הוסיף כי "לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמא יזדווגו זה לזה ונמצא אח נושא את אחותו". הגמרא מקשה על דברי ר' אליעזר בן יעקב, ומביאה סיפור מרתק שנמצא גם במסכת ביומא (י"ח ע"ב):

והא רב כי איקלע לדרדשיר מכריז ואמר: מאן הויא ליומא? ורב נחמן כי איקלע לשכנציב מכריז ואמר: מאן הויא ליומא? שאני רבנן דפקיע שמייהו. והאמר רבא תבעוה לינשא ונתפייסה צריכה לישב שבעה נקיים. רבנן שלוחייהו הוו משדרי ומודעי להו. ואיבעית אימא לרבנן יחודי בעלמא הוא דמייחדי להו, דאמר מר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. תנא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא ישא אדם אשתו ודעתו לגרשה משום שנאמר "אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך" (משלי ג:כט).¹³

לפי פשט הסוגייה, נדמה ששני הרבנים הללו נזדמנו לשני מקומות שונים, ובהגיעם הכריזו והזמינו אישה המוכנה להיות איתם ליום אחד (או לפי גרסת רש"י במסכת יומא "ליומי", כלומר לכמה ימים). האין זה נוגד את הלימוד הקודם בגמרא מן הפסוק "ומלאה הארץ זמה"? הגמרא עונה שמכיוון שתלמידי החכמים מפורסמים, דינם יהיה שונה, שכן ידוע לכולם מי הם צאצאיהם. על כך שואלת הגמרא: והרי גם אם הם נושאים נשים אלה, עליהם להמתין שבוע ימים בשל החשש ל"דם חימוד"! ומתרצת הגמרא ואומרת כי החכמים שלחו שליחים לערים, שבעה ימים לפני שהגיעו אליהן, כדי שאוצן נשים מיועדות תוכלנה לבת שבעה נקיים כדין. מכיוון שתרוץ כזה קשה להעלותו על הדעת, הגמרא מביאה תרוץ נוסף: החכמים לא רצו לבוא על נשים אלה אלא רק להתייחד עימן, שכן "אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו": מוטב שתהיה לגבר אישה בחדרו בעת ביקורו (פת בסלו) בידיעה שכעבור שבוע יוכל לקיים איתה יחסים, מאשר שלא תהיה אישה כזאת ואז הוא עלול לעבור עבירות חמורות (שאינן לו פת בסלו). בכל מקרה, גם הפתרון של "יחודי בעלמא" (ייחוד בלבד ללא ביאה) שהציעה הגמרא קשה, מכיוון שיש עדיין פיתויים שהחכם יצטרך לעמוד בפניהם. יחד עם זאת, הפתרון הראשון של הסוגייה קשה אף יותר, מכיוון, שעל פי ר' אליעזר בן יעקב בברייתא, אסור לשאת אישה על מנת לגרשה, ואם כך, כיצד נשאו החכמים נשים ליום אחד?

¹³ יבמות לז ע"ב

שמא היו יחסיהם ללא נישואים כלל? האפשרות שהרבנים ביקשו אישה ליום אחד מעוררת את זעמם של הפרשנים, ויש ניסיונות רבים לפרש את הסוגייה בדרכים אחרות.¹⁴

בכתב העת 'סיני' התפרסמה סדרת מאמרים על הסוגייה הזאת. הרב ראובן מרגליות התקשה לעכל שדמות כרב היה יכול להיות מעורב בפרשיה כזאת:

רב בעל עשר מילי דחסידותא, אדם שלא הסתכל חוץ
לארבע אמותיו עד שלא ראה מי שבא לנגדו, איש שמעולם
לא אכל בסעודת הרשות ולא דיבר שיחה בטילה מימיו
וכמוהן הנהגות של פרישות וטהרה, האם הוא האדם
שיכריז "מאן הויא ליומא?"¹⁵

מרגליות דוחה שלושה פתרונות שהוצעו לסוגיה ומציג את הפתרון שלו, בשמו של גיסו הרב משה מרדכי שוויצר. בפרס (שם) היו הערים שאליהם הגיעו החכמים, לדעת מרגליות) היה נהוג לשלוח לאורח חשוב אישה על מנת לכבדו. מכיוון שהרבנים לא רצו בכבוד הזה, הם שיתפו פעולה עם בנות ישראל "כשרות וצנועות" לשם מראית עין של נישואים, וכך נמנעו מהמתנה הפרסית.¹⁶

שמואל קרויס מסתפק אם דרשיש (כפי שהשם מופיע ביומא) ושכנציב היו בשטח פרס. הוא גם תמה "אם רב ור' נחמן ידעו בהקדם שיתגועלו בטומאת הנימוס הזה, מדוע לא הביא איש איש אתו עמו? מדוע ילינו כלל במקום ההוא אם ידעו שהטומאה תיגע בהם?"¹⁷ קרויס מציע שהשאלה המקורית הייתה: "מאן הויא [לי פונדקית] ליומא?" והוא קושר את המעשה ברב וברב נחמן אל המקור הנזכר קודם לכן בגמרא ביומא בשם רב גידל אמר רב: "אכסנאי לא יאכל ביצים ולא יישן בטלית של בעל הבית". אם כן, מדוע סתם התלמוד הסב את העניין לענייני אישות? קרויס מציע שהייתה טעות במסירת המסורת או שהיה זה לשם פלפול בעלמא.

נח עמינח דוחה את ההסבר של קרויס.¹⁸ הוא טוען ששתי הערים היו גדולות למדי, ולא היה צורך להכריז בהן פומבית על הצורך במציאת פונדק. נוסף על כך, לא היו מסדרי הש"ס מעוותים את הסוגייה המקורית לשם פלפול בעלמא על חשבון המוניטין של רב ושל רב נחמן. עמינח טוען שמעשה שני החכמים הללו קשור אל נושא הסוגייה ביומא, דהיינו לעניין הרואה קרי ביום הכיפורים. בביטוי "מאן הויא ליומא" רב ורב נחמן באים להזהיר גברים שלא לקיים יחסים עם נשותיהם הטובלות בליל יום הכיפורים, ולכאורה מותרות ביום. יש להבין את הביטוי "מכריז" לא כהכרזת פומבית אלא כביטוי לאמירה הלכתית או

¹⁴ ראו למשל יומא יח ע"ב ברש"י ד"ה "יחודי בעלמא" ובתוספות ד"ה "יחודי בעלמא הווי מייחי להו"

¹⁵ ראובן מרגליות, "מאן הויא ליומא", "סיני כא (תש"ז), עמ' קע"ו

¹⁶ מרגליות, שם, עמ' קע"ט

¹⁷ שמואל קרויס, "מאן הויא ליומא", "סיני כב (תש"ח) עמ' ש

¹⁸ נח עמינח, "מאן הויא ליומא, סיני פא, עמ' קס"ט-קע"ג

לפתגם עממי. מכיוון שההכרזה נאמרה בעניין צניעות, היא נאמרה או נשתמרה בלשון רמז.

לעיתים, פירושים רבים לקושייה מרמזים על כך שאיש אינו יודע מהי התשובה האמיתית. ייתכן שהסוגייה דנן איננה מסובכת כלל ועיקר, אלא שהמפרשים אינם רוצים להכיר בפשוטה. הם אינם מעלים על דעתם שרוב ורב נחמן אכן קיימו יחסים עם נשים בעת ביקוריהם בערים זרות. אולם, על פי מה שראינו עד כה, כל עוד היו הנשים בנות ישראל, לא היה בזה איסור מפורש והאישה לא נחשבה לזונה.¹⁹

גם לפסוק השני שהוזכר לעיל (דברים כג:יח): "לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל",²⁰ ישנם פירושים רבים. אומנם התרגום של The Jewish Publication Society הוא:

No Israelite woman shall be a cult prostitute, nor shall any Israelite man be a cult prostitute.²¹

אבל טיגאי (Tigay), פרשן הסדרה, מציע לו קריאה אחרת:

There is little reason to believe that the women mentioned in Deuteronomy 23:18-19 are anything but common prostitutes.²²

נראה שהבדל זה בין התרגום לבין הפירוש איננו מקרי. מן האזכורים בתורה קשה לקבוע אם הכוונה לאישה הנבעלת דרך קבע לגברים כמעשה פולחני, לאישה המתפרנסת מזנות בתשלום או אפילו לאישה המתמסרת דרך ארעי לגבר שאיננו בעלה.²³

הספרי הרחיב את פירוש המונח קדשה: "דבר אחר, 'לא תהיה קדשה' - זו אזהרה למופנה, שנאמר 'לא היתה בזה קדשה' (בראשית לח:כא).²⁴ המילה "מופנה" כנראה מצביעה על ביאת פנויה, אבל אלינסון מוכיח שבנוסח הנכון מופיעה המילה "מזנה" ולא "מופנה".²⁵ ומהו פירוש המילה "מזנה"? לפי אלינסון, הכוונה היא לאישה ש"עומדת בקובה של זונות",²⁶ כלומר הכוונה לעוסקת בזנות רגילה תמורת שכר.

¹⁹ ראו אלינסון עמ' 50, מראה מקום 44, שבו הוא אומר שהמקרה הזה הוא "המקרה הקרוב ביותר לפילגשות אצל חכמי התלמוד".

²⁰ אומנם כתוב גם "ולא יהיה קדש", אבל ההתייחסות במקורות בהמשך היא ל"קדשה" בלבד.

²¹ Jeffrey H. Tigay, *The JPS Torah Commentary, Deuteronomy*, The Jewish Publication Society, Philadelphia, 1996, pp. 215-216

²² Tigay, Excursus 22, "The Alleged Practice of Cultic Prostitution in the Ancient Near East," p. 481.

²³ ראו אנציקלופדיה מקראית, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשמ"א, כרך ז', ערך "קדשה", עמ' 62-66

²⁴ ראו אלינסון עמ' 27, מראה מקום 9. הדרשה מופיעה בספרי כ"י רומי, פיסקה ר"ס, וכן במהדורת רבינו הלל, וגם במדרש תנאים לדברים (מהדורת הופמן).

²⁵ אלינסון, עמ' 27

²⁶ שם

בהלכות נערה בתולה, הרמב"ם מחמיר בפירושו לקדשה. הוא כותב שכל אישה המכינה את עצמה "לכל מי שיבוא עליה," בין בתשלום ובין בחינם נקראת קדשה.²⁷ הראב"ד, כדרכו, חולק עליו וכותב שהקדשה היא אישה "העומדת בקובה של זונות".²⁸ בהלכות אישות הרמב"ם מצמצם עם זאת את פירושו לקדשה והראב"ד דווקא מרחיבו. כך הרמב"ם כותב:

קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא נותן לה שכרה ובו על אותה על אם הדרך והולך לו. וזו היא הנקראת קדשה. משנתנה התורה נאסרה הקדשה שנאמר לא תהיה קדשה מבנות ישראל.²⁹

הראב"ד השיג על הרמב"ם וטען כי "אין קדשה אלא מזומנת והיא מופקרת לכל אדם".³⁰

ובכל מקרה, אף אם הקדשה היא אישה העוסקת בזנות הכרוכה בפולחן או בזנות הכרוכה בשכר, או אישה המפקירה עצמה לכל אדם, הרי שאין הכוונה כלל לאישה פנויה שמקיימת יחסים חנים עם גבר המיוחד לה.

סיכום

בחנו, אם כן, כמה פירושים אפשריים הן למונח 'זונה' הן למונח 'קדשה'. ראינו כי התלמוד אינו מגדיר אישה המקיימת יחסים קבועים עם בן זוג כזונה או כקדשה. הזונה האסורה לכהן היא אישה שמקיימת יחסים עם מישהו שפסול לה לנישואין. הקדשה היא אישה המעורבת ביחסים מופקרים, ומוכנה ומזומנת לכל אדם, תופעה שאנו מתנגדים לה מכול וכול.

מכל האמור לעיל עולה, כי במסגרת של יחסים קבועים עם בן זוג אחד לא תיחשבי לזונה או לקדשה, ואם, בסופו של דבר, תיפרדי מנעם, עדיין תוכלי להינשא לכל יהודי וגם לכוהן.

שלמה זכרוב
י"ב בסיון, תש"ף
ירושלים תובב"א

בהסכמת כל חברי הוועד:
הרב דיאנה וילה
הרב ארי חסיד
הרב שלמה זכרוב

²⁷ משנה תורה, הלכות נערה בתולה, פ"ב, ה' יז

²⁸ ראב"ד שם

²⁹ משנה תורה, הלכות אישות פ"א, ה"ד. מתייחס להמשך ההלכה בפרק ד.

³⁰ ראב"ד שם

הרב אבי נוביס-דויטש
הרב גיל נתיב
הרב פרץ רודמן
הרבה מיכל שוורץ